

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLVII

Св. 3–4 (2016)

САДРЖАЈ

Чланци

Грамматика

Напомене о временским облицима у језику Лазе К. Лазаревића (РАДОЈЕ СИМИЋ) 1–18

Учење М. Стевановића и старијих синтаксичара о „пређашњим временима“ у српском језику – и њихов значај (ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ) 19–31

Девербативне именице с каузалним значењем у публицистичком и књижев-ноуметничком стилу (ВЕСНА Д. ФИЛИПОВИЋ) 33–47

Лексикологија и лексикографија

Израда речника писача као допринос познавању лексикона (на примеру про-зе Видосава Стевановића) (САЊА Ж. ЂУРОВИЋ) 49–71

О лексичким јединицама са партикуларизаторском службом типа *јајшо*, *крго*, *рој*, *сјаго*, *чојор* (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ) 73–88

Природа асоцијативне везе антонимâ (БОЈАНА Д. ТОДИЋ) 89–103

Прикази

Елизабета Бандиловска Ралповска, *Парадигматските односи кај описните придавки во македонскиот јазик* (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ) 105–108

Уз ново издање: Милош Ковачевић, *Узрочно семантичко поље* (СЛАВКО Ж. СТАНОЈЧИЋ) 109–117

Неђо Јошић, *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (СТАНА РИСТИЋ) 118–122

- Наташа Вуловић, *Српска фразеологија и религија: линвокултуролошка истраживања* (ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋ) 123–132
- Горан Зељић, *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику* (БОЈАНА Д. ТОДИЋ) 133–137

Прилози

Одбор за стандардизацију српског језика

- Одбор за стандардизацију српског језика: циљеви, задаци и актуелни проблеми (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 139–142

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

- Зависна реченица с везником *без да* 143–146

УДК 811. 163.41'367.622
811. 163.41'367.7

ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ,
Београд)*

Оригинални научни рад
Примљен 23. октобра 2016. г.
Прихваћен 9. децембра 2016. г.

О ЛЕКСИЧКИМ ЈЕДИНИЦАМА СА ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКОМ СЛУЖБОМ ТИПА *ЈАТО*, *КРДО*, *РОЈ*, *СТАДО*, *ЧОПОР***

У раду се анализирају именице *ја̀то*, *к̀рдо*, *рој*, *ста̀до*, *чојор* и сл. које имају функцију партикуларизатора-уобличивача и део су устаљених спојева речи: *ја̀то ијишца*, *к̀рдо њоведа*, *рој мува*, *ста̀до оваца*, *чојор њаса*. Циљ рада је да се на основу полисемантичке структуре наведених именица покаже да у примарним значењима функционишу као један тип партикуларизатора-уобличивача за обележавање скупине животињских врста, те је потребно сагледати у каквом су саодносу са другим члановима синтагматског скупа, док се у секундарним семантичким реализацијама исказује збир, мноштво људи, неживих ентитета и сл., чиме се наглашава лексичка збирност.

Кључне речи: партикуларизатор-уобличивач, синтагма, партитивна допуна, лексичка збирност, полисемија.

1.0. Термине *партикуларизајтор* и *партикуларизајтор-уобличивач*¹ у науку о српском језику уводи Милка Ивић (1980: 3–4) за исказивање, односно уочавање појединачног ентитета, нпр. *јрло сјоке*,

* dragana.cvijovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ У енглеском језику нпр. користе се термини *партицип* и *партиципна реч*, у немачком *нумератив* (Бушелић 2015: 75), у бугарском *нумератив* или *мензурајив* (Буров 2004: 24; Петров 2015: 74).

комад *накиџа*, *ниџи њаучине*, *свежањ кључева* и др. Ауторка истиче да партикуларизатори-уобличивачи садрже у свом лексичком значењу семантичко обележје „опредмећеност“ (Ивић 1980: 4). Даље, ауторка партикуларизаторе дели на неколико врста у зависности од тога на који начин издвајају део из мноштва, тј. целине, те тако говори о индиректним (*две шољице кафе*), директним (*комад сџакла*), партикуларизаторима конститутивног елемента (*члан жирија*) и генеричким (*врџа аутомобила*).

1.1. Лексеме које су предмет наше пажње припадају групи именица које су по својој функцији најприближније партикуларизаторима-уобличивачима. За разлику од партикуларизатора-уобличивача који се употребљавају како би се материја или предмети исказани партитивном допуном (нпр. *џрамен косе*, *џрудва снеџа*, *џрумен земље*, *сџио сена* и др.)² уобличили и постали бројиви, односно како би се издвојио један део материје или предмета, код именица које именују велике скупине, у конкретном случају – скупове животиња (*џаџо џџиџа*, *џрдо џоведа*, *џој џчела*, *сџадо оваца*, *чојор вукова*), не долази до издвајања појединачних чланова колектива, већ се њима постиже сужавање тог непрегледног мноштва, издвајањем једне мање целине, која је такође на неки начин уобличена (в. и Ивић 1980: 8). Плуралски облици заједничких именица у генитиву *џџиџа*, *џвџџа*, *џчџџа*, *оваца*, *вџквџа* не могу стајати самостално, дакле немају самосталну функцију већ се употребљавају у облику партитивног генитива и чине партитивну синтагму. Затим, оне не дају никакву информацију о броју јединки од којих је састављено дато мноштво, те се оно разумева као неограничено, дифузно. Из тих разлога, истиче Ивић (1980: 8), изрази попут *џој*, *сџадо* и сл. јесу сродни партикуларизаторима. Лајонс (1977: 316) констатује да у енглеском језику колективна именица попут *flock* (стадо) има исту функцију као именице *pool* (локва) у нпр. *локва крви* и *round* (фунта) у синтагми *фунџа квасца*. Међутим, Тулина (1962: 9, према Ивић 1980: 8) истиче да именице *куча* (гомила, хрпа) и *сџаја* (јато) не означавају конкретне предмете већ имају функцију исказивања свеукупности неименованих предмета, те да због тога не можемо рећи *я виџу кучу* (видим гомилу) или *я виџу сџаю* (видим јато). Из тога произилази да овакви изрази који имају партикуларизаторску функцију, односно могућност уобличавања мноштва, имају непотпуну лексичку садржину и тек у споју са дру-

² О партикуларизацији и квантификацији в. Ивић 1980: 1–13; Драгићевић 2000: 427–447; Драгићевић 2003: 137–146; Пипер и сар. 2005: 62–63, 870, 872, 879, 882–3, 902–3, 906; Зељић 2016; а потом и Зника 2002; Шарих 2002; Тафра 2005; Куна 2008: 37–47; Бушелић 2015 и др.

гом именицом функционишу као семантички потпуно оформљене језичке јединице (Ивић 1980: 8).

Ивић (1980: 9) примећује да у српском језику ниједна лексичка јединица не покрива толику разноврсност животињских врста какву покривају именице из других словенских језика, нпр. рус. *сѣаго* (стадо коров, уток, рыб); пољ. *stado* (*stado owiec, wilków, gołębi*), словач. *krdel'* (*krdel' lastovičiek, oviec*). У бугарском језику такође постоји значајан број именица које означавају различите класе зоонима, нпр. буг. *јѣо* (птици, рыби), *орляк* (птици, животны), *рој* (пчели, комари, птици), *сѣаго* (овце, говяда, свине) и др.

2. Због чега смо се у нашем истраживању определили за лексичку скупину која именује животиње? Наиме, именице из наше грађе показују извесне специфичности на граматичком и семантичком нивоу, тј. исказују специфично граматичко понашање, што је у супротности са њиховим значењем, тако да првобитно треба сагледати значењску припадност именица *јѣо*, *крго*, *рој*, *сѣаго*, *чојор*. Стевановић (1986: 184–185) констатује да наведене именице остварују и плуралску форму *јѣа*, *крда*, *ројевѣ*, *сѣада*, *чојори*, те без обзира на то што заиста означавају збирне скупине јединки, из горенаведеног разлога, не можемо их припојити збирним именицама. То је са морфолошког аспекта. Међутим, са становишта семантике уочава се да у полисемантичкој структури секундарна значења исказују збирни карактер, те да их у том смислу можемо третирати као лексичке збирне именице.³ Основни показатељ збирности јесу семе интензитета/величине, као и семе скупности, мноштва, збира, које наведене лексеме садрже у свом семском саставу. Према томе, циљ нам је да на основу полисемантичке структуре датих именица покажемо да у примарним значењима заиста функционишу као један тип партикуларизатора-уобличивача за обележавање скупине животињских врста, односно за сужавање непрегледног скупа у мању организованију целину, као и да уочимо у каквом су односу са другим члановима синтагматског низа, док се у секундарним семантичким реализацијама исказује збир, мноштво људи, материјалних и апстрактних ентитета у виду

³ Под лексичким збирним именицама подразумевамо именице код којих не постоји формални показатељ збирности попут творбеног форманта, нпр. *-аг*, *-еж*, *-је*, *-сѣво* и сл., те се код њих збирност реализује на плану значења, нпр. *бижуѣрија*, *накиѣ*, *народ*, *ѣлеме* и сл. Иначе, у српској лингвистичкој литератури лексичке збирне именице тек се узгред спомињу, нпр. у Ивић 1995; Симић 2007, док им се у страниј литератури, како словенској, тако и несловенској посвећује више пажње: Браун 1930; Виноградов 1986; Пети 2001; Буров 2004; Тафра 2005; Петров 2015; Бушелић 2015 и др.

нека небројива збирна или градивна именица добија форму и опредељује се (Ивић 1980: 4; Драгићевић 2003: 139), а синтагма постаје јединствена семантички неразложива двочлана јединица која означава један недељив предмет или појаву (Драгићевић 2003: 140).

3. Поћи ћемо од значења лексема које су предмет наше пажње. Именице *јаћо*, *крдо*, *рој*, *стадо*, *чојор* поседују богату полисемантичку структуру и, у мањој или већој мери, означавају широк дијапазон објеката – животиње, људе и предмете.

3.1. Примарне семантичке реализације наведених лексема односе се на различите животињске врсте. Именица *јаћо* с **1. а. већи број ићица у скују, које леће заједно:** ~ врана, ~ голубова; **б. рој инсеката;** **в. скујина риба које иливају заједно;** **г. стадо, чојор:** ~ коња, ~ јаради, као што се уочава из дефиниције, означава многобројне врсте зоонима, што сведочи о дистрибутивном богатству наведене лексеме. Именица *крдо* не поседује тако богат дистрибутивни потенцијал. Примарно значење наведене лексеме означава **1. већи број животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња) која заједно пасе, креће се, пребива и др., стадо.**⁶ Лексема *рој* у свом примарном значењу односи се на тачно одређену врсту инсекта, чиме се конкретизује и ближе одређује посебна, затворена целина, а о чему нас обавештава семантичка компонента *скуј*: **1. скуј ичела које су се излегле од једне мајице у истој кошници и чине посебну заједницу.** Именица *стадо* поседује највећи дистрибутивни потенцијал и највише могућности да се као партикуларизатор-уобличивач веже за именице које означавају различите зоониме. Примарна семантичка реализација наведене лексеме односи се прво на скуп домаћих животиња исте врсте (овце, козе и сл.), а потом и на скуп дивљих животиња

⁶ Као конститутивни члан уз описну дефиницију јавља се и синоним *стадо*, што говори о међусобној семантичкој повезаности самих уобличивача и њиховој замени, односно о могућности употребе једне лексеме уместо друге. Али треба ипак нагласити да је међузаменљивост веома ограничена јер колокације, односно уобичајено појављивање једне речи са другом у оквиру неке синтагме или реченице представљају устаљене спојеве речи. Те се тако код назива за групе животиња најчешће јављају спојеви речи као што су *ерела (коња), јаћо (ићица, риба), крдо (говеда, слонова), рој (ичела, комараца, мува), стадо (оваца, коза), чојор (вукова, лисица, паса)*, али не очекујемо нпр. *рој говеда* или *крдо ићица* и сл. (в. и Прћић, „Синоними у теорији и пракси: исто али ипак различито“ (<http://govorimsrpski.rs>). Дакле, што је ограниченија заменљивост једне лексеме другом, односно њен дистрибутивни опсег, то је јача веза и чвршћа колокабилност између партикуларизатора-уобличивача и партитивног дела синтагме.

исте врсте (нпр. дивље свиње) и на крају на рој пчела. Дакле, примарним значењем обухваћени су скупови различитих животињских врста које чине једну заједницу. И именица *чойор* у свом примарном значењу **1. скуй живоїиња, крдо** обележава непрегледу, расуту гомилу животиња чији број не можемо да разазнамо, те је потребно на основу партитивног дела синтагме исказати, односно сузити многобројан скуп у организованију целину.

3.1.1. Из речничких дефиниција уочава се да су значења лексема условљена семантиком друге лексеме и тек у споју са другом именицом, односно са њеним партитивним делом, именице *јаїіо, крдо, чойор* и др. добијају потпуно значење. У колокацијским везама овог типа други део синтагме најчешће је у генитиву множине. Дакле, у свести говорника, нпр. уз именицу *јаїіо* подразумева се допуна која је у генитиву множине: Угледала сам јато птица на небу или Јато риба пливало је у реци.

Примери контекстуалних реализација из речничке грађе (РСА-НУ, РМС) који се односе на **животињу**:

именица + Г мн.:

Отуд лети јато соколова (НП Вук 1, 162). Над њим [морем] круже јата галебова (Мат. 6, 5). Налеће једно јато чела, па све притиште оне букве и јеле (НПр Вук, 209). И скакаваца мину јато (Дуч. Ј. 1, 101). Јато рибица пред њим хитро шмугну у мрак (Давичо 2, 346). Нашао би на путу читаво јато волова или оваца (НПр Босна, 105); Утерали у град јата јарића (Ђур. 4, 8). Кад вук упане у крдо коза, па их неколико измрцвари ... друге козе, од страха, нагну за вуком (Ћип. 7, 556). Догодило се више пута, да је ... обијесно крдо дупина, сврнуло на проласку у залив (Назор 24, 221). Буди ме страшна рика. Као да је читаво крдо јелена под самим прозорима (Пол. 1957, 15943/7). По пашњацима пасијаше ергела коња и читави чопори говеда (Весел. 8, 2). Овдје-ондје пландовали ... чопори свиња ... стада оваца (Коз. Ј., РМС). Видео сам чопор керова (Пол. 1973, РМС).

3.1.2. Забележили смо и друге конструкције у којима се јављају партикуларизатори из нашег корпуса:

– **предлошко-падежна конструкција *ог* + Г⁷**: Зелене ливаде и жутобојни сазрели усеви изгледали су ми као зеленожућкаста вода морска, а бела крда од стоке као пена њина (Рув. К. 1, 319).

– **именица + Г јд.**: Крдо Илије Пејовића, по ливади се ширило, пасло густу и меку траву (Ђур. 1, 39).

⁷ У овој позицији могу се наћи и друге именице збирног значења за означавање предметних референата или за људе, нпр. *криш од сивари, шљам од људи, олош од човека* (в. и Марковић 2016: 218).

– предлошко-падежна констукција *ог* + кардинални број⁸ + Г мн.: Брзо [се] смањило и нестало његово јато од 5. 000 гусака (Политика, СрпКор). Седео сам у ципу док је испред мене пролазило крдо од 50 слонова (Политика, СрпКор). У околини Сењског рудника гром убио чобанина и стадо од 30 оваца (Исаковић, СрпКор). По том пространству покривеном жбуњем и спрженом травом луњало је стадо од 7000 грла (Леви-Строс, СрпКор). Вратио је у отацбину чопор од 200 паса (Еко, СрпКор).

– предлошко-падежна констукција *ог* + апроксимативни број на *-ак* + Г мн.: На оближњем вештачком језеру јато од петнаестак великих вранаца што као да намерава да остане (Политика, СрпКор). Поред места за храњење, може да се сними крдо од тридесетак дивљих свиња са немирним, шареним прасићима и поноситим вепровима (Политика, СрпКор). У кориту једне бујице, где је заостало још неколико барица, гасило је жеђ стадо од десетак антилопа (Верн, СрпКор). Тек, заједно смо наишли на стадо од двадесетак оваца без овна предводника (Кузмановић, СрпКор). Отприлике на две миље десно од каравана указао се чопор од двадесетак преживара (Верн, СрпКор).

У конструкцијама са кардиналним бројевима исказане су прецизне квантификације (в. и Зељић 2016: 91, 208), док се апроксимативним бројевима исказује приближна квантификација, с тим да бројеви из обе групе са именицом у генитиву множине имају исту функцију – функцију допуне, односно означавају оно што се броји. Дакле, у овим примерима неодређен, већи број животиња путем броја добија своју приближну или тачну бројчану вредност.

3.1.3. Међутим, именице *јатио*, *крдо*, *рој*, *стаго* могу се употребити и без партитивне допуне: Јато је још увек летело горе међу планинама (Лагер., СрпКор). Има да се све претворите у јато и одлетите (Иван., СрпКор).⁹ Говедар га је тукао, кад није могао да потрчи за растрканим крдом (Горан 1, 79, РСАНУ). Полетјеше три роја из ваших кошница (Косор, РМС). Рој полети одмах онде где има грана и цвећа (Весел., РМС). Ту ... проведоше детињство момче и девојче чувајући стада (Доман., РМС). Испочетка је устајао у предјутарје ... и бјежао је као урекнут да гледа како се долови и обронци осипају стадима (Горан, РМС).

Наведени примери показују да понекад партикуларизатор мо-

⁸ О кардиналним и апроксимативним бројевима в. у Зељић 2016.

⁹ Примери су преузети из дигиталног *Корпуса српског језика* (даље СрпКор) Математичког факултета Универзитета у Београду, који израђује проф. др Душко Витас.

же заменити двочлану синтагму, односно да је у семантику партикуларизатора уткано значење именице која се везује за њега, те се партикуларизатор на неки начин осамосталио, али нам је неопходан контекст који то потврђује. Према томе, партитивна допуна се увек реконструише било у реченичном, било у надреченичном контексту јер се наведене речи не могу употребити, а да се не зна на које се јато, крдо и сл. мисли.

3.2. Код секундарних значења лексема *ја̑и̑о*, *крдо*, *рој*, *си̑адо*, *чо̑йор* долази до семантичког померања и премештања номинације са животиње на човека, а потом код неких именица на неживе ентитете или на апстрактне појмове. Семантички садржај сваког појединачног значења односи се на скуп, мноштво јединки и ентитета и индукован је метафором¹⁰ помоћу метафоричких асоцијација заснованих на сличности и величини/интензитету.

3.2.1. Именица *ја̑и̑о* реализује следећа значења: **2. а.** *іру̑и̑а*, *іомила људи*: ~ сватова, ~ девојака и **б.** *ску̑й̑ си̑вари*, *іредме̑и̑а и̑сти̑е врси̑е*: ~ кућа, ~ лађа.

3.2.2. Секундарна семантичка реализација именице *крдо* експресивно је маркирана. Са денотата примарног значења који номинује већу скупину животиња која пребива и креће се заједно, у истој групи, развило се секундарно погрдно значење којим се обележава неуређена, неконтролисана група људи, светина: **2.** погрд. **а.** *ве̑ћи*, *обично неор̑ганизовани ску̑й̑ људи*, *іомила*, *ру̑ља*, као и непрегледан, необухватан скуп предмета: **б.** *велик број*, *множина*, *мнош̑и̑во*.

човек: Та мрачна лица учењачке послуге и крдо препокорних климаваца постала су мотивом његове сатире (Крл., Реп. 1957, 7–8/24). Гостионичар је имао читаво крдо дјече (Донч. И. 3, 299); Артаксеркс ... влада над белим и црним крдом четири стотине својих жена (Богд. Мил. 3, 240).

предмет: Као да му и овог раног јутра иду поново усусрет сва она крда тамних облака (Бар., Р. МС–МХ).

3.2.3. Путем сема које се тичу облика и форме развија се секундарно значење именице *рој*: **2.** *іомила*, *мнош̑и̑во инсека̑и̑а у ле̑іу*. — Ту смо ... наишли на ројеве комараца (Петр. Мих., РМС). За време сна рој бесних мува слеће (Чипл., РМС). Дакле, на основу структуре партикуларизатора може се издвојити сема *оно ш̑и̑о се сас̑и̑оји из делова*¹¹ која представља дистинктивну црту у анализираним приме-

¹⁰ О типовима лексичких метафора и метафоричким трансформацијама в. Гортан-Премк 1997: 85–109; Драгићевић 2007: 146–160.

¹¹ Драгићевић (2003: 143) издваја семску дистинкцију за коју се потврде проналазе у полисемији и у вези је са структуром уобличивача: *оно*

рима из грађе. А затим попут именица *ја̄ӣо* и *крго*, и именица *рој* у неким од секундарних значења номинацију преноси са животињске врсте на човека и на апстрактне појмове: **3.** фиг. *јомила, іруйа; мношїво*.

човек: Пред дућанима стоје ројеви жена (Бен., РМС).

апстрактни појмови: Ври у глави рој мисли (Глиг. 2, РМС).

3.2.4. Код именице *сїадо* такође долази до семантичког варирања у секундарним значењима. Најпре је регистровано значење **2.** фиг. **а.** *скуї верника једне цркве или једне црквене оріанизације* и **б.** *скуї људи ѿвезаних међу собом ѿреклом, везама народносїи, државне ѿриадносїи, занимања и сл.*, значење маркирано негативном оценом: **в.** (обично са пејоративном нијансом) *велика, неорїанизована іруйа људи, јомила, маса* а потом и значење којим се номинује предмет: **г.** *скуї исїоврсних ѿредмеїа, јомила*.

Значење 2. а. чини га синонимом са примарним збирним значењем именице *їасїва* ж цркв. **1.** зб. *верници у односу на своје црквене сїарешине, сїадо*. Секундарно фигуративно значење именице стадо маркирано је квалификатором цркв., као лексема која припада црквеној (сакралној) лексици, чија је употреба везана за одређени функционални стил српског језика. У том значењу стадо је заправо збирна именица фигуративног значења лексеме овца (**3.** *човек одан боїу, верник*). Мотивација за наведена значења потиче из библијског текста, а познато је да језик Библије обилује сликовитим описима, алегоријским причама, параболама и сл. књижевним врстама, које обично преносе какав морално-дидактички садржај. На више места (нарочито у Старом завету) Бог је представљен као Пастир, а народ као његово стадо (нпр. Пс. 22: 1), док се и у Новом завету наводе свештеници као пастири којима је Бог поверио своје стадо на чување и старање, уп. нпр. поуку намењену свештеницима (презвитерима): „Чувајте стадо Божије, које вам је повјерено, и надгледајте га, не принудно, него добровољно, и по Богу, не због нечасног добитка, него од срца“ (Посл. Петр. 1, 5: 2). Дакле, пастир може бити Бог, Христ, па затим и свештеник, а стадо је народ о којем треба водити рачуна и бринути се за духовни живот. Уп. „Христос ... гледајући људе сажали му се, јер бијаху сметени и напуштени као овце без пастира“ (Мат. 9: 36). Потичући из Светог писма, касније је ово значење остало у црквеном (теолошком) стилу. Секундарно значење лексеме стадо повезано је са

шїо се сасїоји из делова – оно шїо је један од неколико исїоврсних делова једне целине, нпр. ірудва, ірумен, јомила наспрам влаї, іромуљца, зрно, кай.

значањем библизма¹² *изјубљена овца* – особа која је *пошла поирешним живојним јуџем*.

човек: Духовник се снебио што један од стада његова не долази у цркву (Горан, РМС). Живели су они врло лепо, као што ... и приличи поповским кућама које треба да послуже као пример осталом стаду и парохијанима (Срем., РМС).

Наиме, у оба примера значење је метафоричком трансформацијом пренето са основног значења лексеме овца, односно стадо на нов денотат: човек, тј. скуп људи (заједница).

Семантичко померање и стилско варирање исказано пејорацијом у секундарном фигуративном значењу 2. в. условљено је друштвеним, историјско-културним или ситуационим контекстом на релацији говорник – објекат који је предмет пажње.

човек: Ови ... секу све што је самосталније, живље, што на било који начин стрчи из једнолике масе друштвеног стада (Ћос. Б. 3, РМС). Маса, двопакарско стадо ... носи човјека у тријумфу, оно се зове бакљада (Крл., РМС).

Значење 2. г. резултат је преноса номинације на нов денотат: предмет, односно на скуп, мноштво ентитета који чине једну несалгедиву целину.

предмет: Стадо облака клизило је по небу (Моск., РМС). Све је небо мирно, мирна су му стада, само једна звезда преко неба пада (Кост. Л., РМС). На којим су острвима остали моји дани и векови? У коме стаду дрвећа? (Вучо 1, РМС). Видело [се] мрко стадо градских кућа (Ђил., РМС).

3.2.5. Именица *чойор* такође бележи семантичке промене, те се у секундарном значењу као и код претходних лексема номинација преноси са животиње на човека или на неживи ентитет како би се истакао недефинисан, неорганизован скуп: **2.** *фиг. велики број, мноштво, томила*.

човек: Цео чопор деце уђе под ниски свод (Ћос. Б. 3, РМС).

предмет: Откле се све то више, све то хрлије ... нагањају свеђ нови чопори облака (Војн. И., РМС).

3.2.6. На основу анализе лексема из наше грађе уочава се да партикуларизатори-убличивачи на основу примарних значења путем метафоре развијају секундарна значења која код појединих лексема имају експресивну вредност, односно садрже негативан став го-

¹² „Под термином библизам подразумевају се различите структурно-семантичке језичке творевине, устаљени изрази, фразеолошке јединице, термилошке синтагме и сл., који могу бити преузети директно као готове форме из Библије или могу посредно настати“ (Вуловић 2015: 34–35).

ворника према садржају на који се односи у одређеној комуникативној ситуацији. Експресија је у вези са колективним предрасудама које постоје у народу према појединим животињским врстама а која се преноси и на човека, па на интернету проналазимо исказе типа: Као да ће сваког тренутка да упадне читав чопор филмских звезда (Селинцер, СрпКор); Крдо – распуштена гомила људи без икакве контроле (Језик данас, СрпКор).

Семантичку вредност којом се исказује збир, већи број јединки и ентитета који чине дифузну, непрегледну целину, лексеме *јатио*, *крдо*, *рој*, *сџаго*, *чојор* остварују метајезичким константама *скуј људи*, *јомила*, *маса*, *неорјанизовано мноштво*, *велика јруја*¹³ и сл. Секундарна значења наведених лексема имају искључиво функцију истицања мноштва, велике скупине, несагледиве групе јединки, или пак, предмета.

3.3. Претпостављамо да је употребна вредност секундарних значења која се односе на људе или на предметне референте (за пример смо узели именицу *јатио*) мање фреквентна у односу на примарно значење којим се означава животињска врста. *Корџус српској језика* (СрпКор) послужио нам је да потврдимо наведену претпоставку. И заиста, од 360 примера који садрже лексему *јато*, 2/3 се односи на животињу, првенствено на птицу а затим и на рибу, а тек потом следе примери који се односе на човека, различите предметне референте и сл.

Примери контекстуалних реализација (СрпКор):

животиња: Једно јато галебова диже се нагло са њиве и у таквој журби полете на југ (Лагер.). Недалеко је узлетело јато голубова (Мостови). То је велико јато делфина (Хемингвеј). Изађем, рецимо, на воду и расплашим јато кленова које се излежава на сунцу (Пантић). Григорије опази недалеко од острва велико јато лабудова (Шолохов). Музика се уздиже увис као јато љупких птица (Бредбери). У први мах смо помислили да је посреди јато риба (Артур).

човек: Изненада би под прозором у дворишту загаламило јато деце (Лазих). У рукама је носио трофеј Светског првенства, које је јато шпанских новинара желело да додирне (РТС). Сигурно је да је у читавом столећу постојало тихо јато тајних песникових пријатеља (Гадамер).

предмет: Данас ћу вам растумачити јато небеских кола (Миланковић). Врло је карактеристично и јато Плејада (Миланковић). По клупи леће јато реклама за чување клинаца (Политика).

4. Партикуларизатори-уобличивачи који чине окосницу наше

¹³ В. и Ивановић 2013: 287.

анализе односе се на живо, тј. примарне семантичке реализације означавају животињске врсте, а секундарне људске референте и ређе неживе ентитете. Када се у оквиру секундарних значења номинација преноси са животиње на човека, људска јединка поприма животињске карактеристике: *јаїџо девојака, рој људи, чојор деце* и обрнуто, животињама се приписују људске карактеристике: *армија мрава, чеїџа*¹⁴ *буба* и сл. Номинација се може пренети и на предмет, па имамо *јаїџо њахуљица, сїџадо облака* или на апстрактне појмове типа *рој мисли*. Пренос номинације са једног појма на други, односно секундарне семантичке реализације добијене су метафоричком дисперзијом на основу сема сличности и величине/интензитета.

Дакле, одређивање структуре, облика, величине ентитета с обележјем живо на примеру именица које обележавају животиње, остварљиво је путем издвајања јединице из мноштва упућујући на однос део – целина, на релацији небројиво мноштво → бројиве јединице: *јаїџо њїџица, крдо їоведа, рој їчела, сїџадо оваца, чојор вукова* и др. И као што смо већ нагласили, уобличивач често излази из класе именица коју примарно одређује, те у секундарним реализацијама остварује нове релације: *јато риба* → *јато девојака* → *јато звезда, крдо слонова* → *крдо деце* и сл.

Поједини партикуларизатори могу се употребљавати и без партитивне допуне – самостално. Драгићевић (2003: 145) констатује да томе доприноси инкапсулација која се уплиће у партикуларизацију и тиме партикуларизатор постаје стваран. Рецимо, у примеру *Чобанин је најџасао своја сїџада оваца*, изостављањем партитивног дела синтагме и трансформацијом реченице у *Чобанин је најџасао своја сїџада* не мења се значење и примаоцу информације исказ би и даље био разумљив и јасан али је неопходан контекст који то потврђује.

Према томе, на основу анализе полисемантичке структуре именица *јаїџо, крдо, рој, сїџадо, чојор* уочавамо да наведене именице у својим примарним значењима имају функцију партикуларизатора-уобличивача да обележе целину, скуп референата, односно да сузе непрегледно мноштво зоонама у мању, организованију целину. Се-

¹⁴ И поједине именице из војног регистра могу остварити партикуларизаторску функцију: нпр. *армија војника* у примарном значењу и *армија ходочасника, баїџаљон људи, чеїџа ђака* и сл. у секундарним семантичким реализацијама, као и именице типа *їомила, їруїа, хорда* и многе друге у *їомила људи, књїџа, їробрема, їруїа деце, хорда сїџуденаїџа* и сл. Наведеним именицама заједничко је то што на семантичком плану путем карактеристичних семантичких компоненти остварују лексичку збирност, те их према том критеријуму и наводимо у оквиру наше анализе.

кундарне семантичке реализације сведоче о збирном карактеру који испољавају наведене именице. Параметри који указују на то јесу семантичке природе, односно семантичке компоненте уткане у садржај именице као што су *скућ*, *велики број*, *мноштво*, *јомила*, *маса* и сл. којима се исказује већа непрегледна и несагледива целина, те их према том критеријуму можемо посматрати као лексичке збирне именице.

ЛИТЕРАТУРА

- Браун 1930: Maximilian Braun, *Das Kollektivum und das Plurale tantum im Russischen, Ein bedeutungsgeschichtlicher Versuch*, Leipzig: Druck von Frommhold & Wendler.
- Буров 2004: Ст. Буров, *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността*, Велико Търново: Фабер.
- Бушелић 2015: Petra Bušelić, *Brdo problema, Iskazivanje količine nebrojivoга и hrvatskome*, diplomski rad.
- Виноградов 1986: В. В. Виноградов, *Русский язык. Грамматическое учение о слове*. Москва.
- Вуловић 2015: Наташа Вуловић, *Српска фразеологија и религија – лингвокултуролошка истраживања*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Гортан Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисимија и организација лексичкој система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик.
- Драгићевић 2000: Рајна Драгићевић, О партикуларизаторима-садрживачима, *Српски језик* V/1–2, Београд, 427–447.
- Драгићевић 2003: Рајна Драгићевић, О неким особеностима партикуларизатора-убличивача, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 31/1, Београд, 137–146.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српској језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Дражић 2014: Јасмина Дражић, *Лексичке и грамаџичке колокације у српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.
- Зелјић 2016: Горан Зелјић, *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*, Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду.
- Зника 2002: Marija Znika, *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Ивановић 2013: Ненад Ивановић, *Речник САНУ и његова улога у лексичкој стандардизацији српској језика (са историјској и лексикограф-*

- ској асїекїа), необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ивић 1980: Милка Ивић, О „партикуларизаторима“, *Јужнословенски филолоџ XXXVI*, Београд, 1–13.
- Ивић 1995: Милка Ивић, Избројивост онога што именица означава као граматички проблем, у: Милка Ивић, *Лингвистички ојлеџи*, Београд: Библиотека XX век, 9–36.
- Куна 2008: Branko Kuna, Gramatička kategorija broja i drugi načini izražavanja količinskih značenja, у: *Način u jeziku / Književnost i kultura pedesetih: Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb: Filozofski fakultet – Zagrebačka slavistička škola – Hrvatski seminar za strane slaviste, 37–47.
- Лајонс 1977: John Lyons, *Semantics II*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Марковић 2016: Александра Марковић, *Падежи и њихово-падежно конструкције са квалитативним значењем у савременом српском књижевном језику (семантичко-синтаксичка анализа)*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Петри 2001: Mirko Peti, Zbrojina, *Rasprave Instituta hrvatskog jezika i jezikoslovlja* 27, Zagreb, 209–250.
- Петров 2015: Велин Петров, *Събирателните имена в българския език, в съпоставка с други балкански езици*, Пловдив: Жанет 45.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтаксис савременог српског језика, Прогноза реченица*, у ред. академика Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Симић 2007: Радоје Симић, Род у множинским облицима именица на -аg, *Научни сасџанак славистика у Вукове дане* 36/1, 5–14.
- Станојчић–Поповић 2014: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I. Грамаџички сисџеми и књижевнोजезичка норма*, Београд: Научна књига.
- Тафра 2005: Branka Tafra, *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Тулина 1962: Т. А. Тулина, Грамматический анализ именных словосочетаний с родительным части и совокупности, *Русских язык в школе* 5, Москва, 7–10.
- Шарић 2002: Ljiljana Šarić, *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

ИЗВОРИ

- Артур: Klark Artur, *2010: Druga odiseja*, Beograd: Zoran Živković, 1982.
- Бредбери: Rej Bredberi, *Tetovirani čovek*, Beograd: Jugoslavija, 1979.
- Верн (а): Žil Vern, *Doživljaji tri Rusa i tri Engleza*, Beograd: Tehnička knjiga, 1952.
- Верн (б): Žil Vern, *Pet nedelja u balonu*, Beograd: Jugoslavija, 1976.
- Гадамер: Hans-Georg Gadamer, *Filozofija i poezija*, Beograd: Službeni list SRJ, 2002.
- Еко: Umberto Eko, *Ime ruže*, Beograd: Paideia–BIGZ, 2002.
- Иван.: Марија Иванић: *Зубин венац*, Београд: Лом, 2001.
- Исаковић: Антоније Исаковић, *Трен 2: казивања Чејерку*, Београд: Просвета, 1983.
- Језик данас: *Језик данас*, гласило Матице српске за културу усмене и писане речи у: Славистика, Београд: Славистичко друштво Србије, 1997.
- Кузмановић: Rade Kuzmanović, *Golf*, Beograd: Čigoja štampa, 1998.
- Лагер.: Selma Lagerlef: *Čudnovato putovanje Nilsa Holgersona*, Beograd: Novo pokolenje, 1952.
- Лазих: Žika Lazić, *Nepoznata svitanja*, u: *Suvremena jugoslavenska novela*, Zagreb: Znanje, 1965.
- Леви-Строс: Klod Levi-Stros, *Tužni tropi*, Beograd: Zepher book world, 1999.
- Мат.: Јеванђеље по Матеју.
- Миланковић (а): Милутин Миланковић, Кроз васиону и векове, у: *Анџолоџија српске књижевности*, Београд: Учитељски факултет.
- Миланковић (б): Милутин Миланковић, Кроз царство наука, у: *Анџолоџија српске књижевности*, Београд: Учитељски факултет.
- Мостови: *Мосџови*, бр. 110, часопис за преводну књижевност Удружења књижевних преводаца Србије.
- Пантић: Михајло Пантић, Дан за кленове, у: *Анџолоџија српских џриџо-ведача XIX и XX века*, Београд: Филип Вишњић, 1999.
- Политика: *Политика*, дневни лист, Београд, 1904–.
- Поповић: Мирослав Поповић, *Судбине*, Београд: Дерета, 1994.
- Посл. Петр.: Прва саборна посланица Св. апостола Петра.
- Пс.: Псалми Давидови.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Српска академја наука и уметности, Београд, 1959–.
- РТС: *Радио Телевизија Србије*, www.rts.rs.
- Селинцер: Цером Дејвид Селинцер, *Ловац у жиџу*, електронска верзија.
- СрпКор: *Корџус српског језика*, Математички факултет Универзитета у

Београду, сачинио проф. др Душко Витас.
Хемингвеј: Ernest Hemingvej, *Starac i more*, ASPAC.
Шолохов: Михаил Шолохов, *Тихи гон II*, Београд: Просвета, 1974 (Нови Сад: Будућност).

Драгана Ђ. Цвијович

О ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ В ФУНКЦИИ
ПАРТИКУЛЯРИЗАТОРА ТИПА *ЈАТО*, *КРДО*, *СТАДО*, *РОЈ*, *СТАДО*,
ЧОПОР

Резюме

Автор в работе анализирует существительные *jato*, *krdo*, *roj*, *stado*, *chopor* и пр., имеющие функции оформляющего партикуляризатора, они являются частью устойчивых сочетаний: *jato ptica* 'стая птиц', *krdo говеда* 'стадо крупного рогатого скота', *roj мува* 'рой мух', *stado оваца* 'стадо овец', *chopor паса* 'стая собак'. Цель работы – на основе полисемантической структуры приведенных существительных показать, что они в первичных значениях функционируют в виде одного типа оформляющего партикуляризатора для обозначения группы, видов животных, из-за чего надо рассмотреть в каком соотношении они находятся с другими членами синтагматической группы. Анализ показывает, что во вторичных семантических реализациях выражается совокупность, множество людей, неживых энтитетов и пр., подчеркивающих лексическую совокупность.

Ключевые слова: оформляющий партикуляризатор, словосочетание, партитивное дополнение, лексическая совокупность, полисемия.